

רבי נתן הכהן אדלר זצ"ל

רב הכולל דמדינת אנגליה

משנת תר"ה עד תר"ן

השלמה לפולמוס כשרות ציקרי' במדינת אנגלי'

הג"ר נתן הכהן אדלר נולד ביום כ"א טבת תקס"ב ג' שנים אחר פטירת הג"ר נתן אדלר הראשון (רבו של החת"ס) ומכיון שהי' ממשפחתו נקרא על שמו. אביו הג"ר מרדכי הכהן אדלר רב הגליל דהנובר למד אצל הגאון רבי אברהם בינג (שאף הוא הי' מבחירי תלמידי רבי נתן אדלר ביחד עם החת"ס). בני הג"ר מרדכי (בנוסף להג"ר נתן), הג"ר גבריאל אדלר רב במידינג (מוציא לאור ספר לשון הזהב מהגאון רבי טעבלי שיף אב"ד עיר לונדון) והג"ר בער אדלר דיין מצויין ומשנה הרב דפפד"מ.

הג"ר נתן מילא מקום אביו רבי מרדכי בקהילת הנובר בשנת תק"צ והתגבר להחזיר עטרת התורה על יושנה להרבות תלמידים ולהפיץ מעייני התלמוד ופוסקים בעירו וסביביו. רבינו החת"ס בתשוב' סי' ל"ח בלקוטי מכתביו מביאו בלשון של חיבה וכבוד: "הרב הגדול הצדיק מוהר"ר נתן אדלר כ"ץ אב"ד דק"ק הנובר, וליודעי כי הרב הזה מוחזק לצדיק ותלמיד חכם ...".

צור חצבו של משפחת אדלר מגזע יחסי הכהונה בעל "ילקוט שמעוני" הגאון רבי שמעון אשכנזי ז"ל מפפד"מ. שם אדלר הוא שם נוסף למשפחות הכהנים האלה כשלש מאות שנה אחר כן, על שם מעשה שהי' בשנת שע"ד בפפד"מ בעת אשר קם איש נוצרי - אחד האופים בשם "פעטמילך" עם כל בני אומנתו לקצוץ ביהודים ולשלול שללם, אז נמלטו כל היהודים אל מגנצא הקרובה, ובהשמע להקיסר וישלח חיל וצבא רב להשיב את היהודים אל פרנקפורט בהמון חוגג, וא' מפרנסי היהודים הלך בראש ונשא את נס הקיסר ונשר על גבו, יוצאי ירך הפרנס נכתר בשם כבוד "אדלר" זכר למעשה ההוא!

כשנפטר הג"ר שלמה הירשל (בנו של הג"ר צבי הירש לוין אב"ד בערלין) רבה הראשי של אנגלי' בשנת תר"ג, הוצגו לכהונת הרב ראשי שלשה עשר רבנים, אמנם באו בחשבון רק ארבעה מהם: הג"ר נתן אדלר אב"ד הנובר, הג"ר צבי בנימין אוירבך אב"ד דארמסטט, הג"ר צבי הירשפלד אב"ד וולשטיין, הג"ר שמשון רפאל הירש אב"ד עמדין. אמנם הג"ר רנ"א הי' לו קרובי משפחתיים ברבנות הראשית באנגלי' ונתמך גם ע"י המלוכה. וכן העלה ארוכה משרת רבנותו משנת תר"ה עד שנת פטירתו תר"ן (מאתיים שנה אחר התיסדות משרת רבנות הראשית למדינת אנגלי' והתמנות הג"ר אורי פייבוש בשנת ת"ן).

הגרנ"א חיבר ספר "נתינה לגר" שהוא פי' על תרגום אונקלוס ונדפס כנספח לחומשים הנדפסים בדפוס ווילנא בשנת תרל"ב, וחותרם על פירושו ביום שמלאת לו שבעים שנה כ"א טבת שנת "קומי אורי כי בא אורך, תורת אלקים נתינה לגר".

מגישים לחובשי ביהמ"ד השלמה "לפולמוס כשרות ציקוריא" במדינת אנגלי' שרעשה העולם בשנת תרל"ח כולל תשובה מרנ"א בענין. תשובה זאת נמצא כיום בארכיונו יחד עם חידושי, התשובה הנכתבה על ידו, קשה מאד לפענח מפני, צורת אותיות הכתיבה וגם רוע ההעתקה ופגימת הכת"י.

מביאים גם כאן מכתב שקיבל רבי נתן מהגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור ז"ל אב"ד קאוונא בענין כשרות הציקוריא שאם כי מצוין היא בכמה מאמרים מסופרים שונים בקשר לפולמוס זה, עוד לא נדפסה ולכן יש בזה משום חידוש.

כוונת הדפסת התשובה שלפנינו הוא לא לקבוע ההלכה וללמוד המעשה אשר יעשו בעובדא הדומה אלא כדי שיהא שפתותיו דובבות בקבר לזכותו ולזכות המעיינים בה. תהא זכרם של כל המובאים כאן ברוך.

מבוא

בפולמוס כשרות הציבורי שלפני יותר מב' יובלות וכמה עשיריות שנים "געש עולם היהודי וערר הדים ברחבי אירופא ומחוצה לה", כבר נכתב עליו בכמה במתי דפוס החל ממאמרו המאלף של הרב יחיאל גולדהבר בישרון חלק י"ט וחלק השני' בחלק כ'. וכן בקובץ אור הצפון קובץ יח תגלית מכתב לא ידוע בהענין מהרה"ק רבי יחזקאל שרגא הברשטאם זצ"ל אבד"ק שינאווא¹.

פולמוס האמור הוא על מין הקאפה הנזכר שה' נפוץ בימים ההם ברחבי המדינות בחזקת היתר ויהודים נהנו ממנו ללא חשש, ובאמת ה' מורכב מכמה מרכיבים להשביח תוצרם שלא היו מוחזקים כדברים מותרים, ובפרט בשומן דבר אחר.

עם הזמן רבני הדור החלו לדון בהענין, הם שהתירו והם שאסרו, (אם כי כבר דנו בזה גדולי עולם מדור הקדום כמו בעל הפרי מגדים הג"ר יוסף תאומים אב"ד פפד"מ, שדעתו ה' שאפשר לסמוך על ביטול השומן, אמנם העיר: זהו דוקא אם קול שהגיע אליו אמת הוא – דהיינו אם הוברר לו אמיתות הדברים).

בראש המתירים בתקופה שדנין בה, עמד הג"ר שלמה קלוגער ז"ל אב"ד ברודי שכבר בשנת תרי"ט היתיר מכמה טעמים כלשונו "אין בזה בית מיחוש כלל". ואם כי לעומת זאת החמירו הרבה מגדולי עולם עמודי עם ישראל, עוד לא הוכרע עדיין חומרת הדבר ועדיין ה' ציקורי נחלת הכלל.

בשלהי שנת תרל"ח עבר הפולמוס למדינת אנגלי' לרבני הערים לידס ומנטשסטר והם בעצמם בדקו תהליך היצור וחזו במו עיניהם איך שמערבים שומן איסור תוך אבקת הציבורי. הנ"ל סמכו על דעת עצמם להרים קול תרועה להזהיר העם ממכשול מבלי להתיעץ מראש עם הרב הכולל דמדינת אנגלי' דאז הג"ר נתן אדלר ז"ל.

הרב הראשי לא ישב בחיבוק ידים אלא יצא לבדוק במפעלים השונים ולא מצא שום מכשול והכריז בחוצות שאין לפסול כל המפעלים אטו אחד. דברי רב הכולל לא נתקבלו אצל רבני ערי השדה, ופנו להגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור ז"ל אב"ד קובנא שדעתו ה' מפורסם מסיעת האוסרים. הגאון ריא"ס כתב להם לפרסם מה שמצו בדפי העלונים לאפרושא מאיסורא. דבר זה גרם חיכוך לא מעט בין שני הרבנים הכוללים, ובתוך גבולות מדינת אנגלי' התלקח אש המחלוקת.

והנה הרב יחיאל גולדהבר במאמרו "פולמוס כשרות הציבורי" – ישרון חלק יט עמו' תשצ"ב מביא, מפנקס ההעתקות של מכתבי רבי נתן אדלר המונחות באוספו – כל ההתכתבות בין הרבנים, החל מערב ר"ה תרל"ח מכתב מה"ר נתן אדלר להרבני רבי משה הכהן הערשבערג מעיר לידס, ומיום י"ז כסלו מה שהשיב הג"ר אדלר להרבני שמואל מייזליש מעיר מנטשעסטר, ועוד מכתבו של הרב ישראל צבי הלוי לעווינזון להג"ר יצחק אלחנן ספקטור אב"ד קובנא, וגם מה שהשיב הג"ר יצחק אלחנן ביום י"ח חשון תרל"ח. וכן מכתבו של הג"ר נתן אדלר לרבי יצחק אלחנן מיום א' דר"ח טבת תרל"ח שיצא נגדו וחיזק החולקים עליו שבו מגלה ומגולל כל הדברים.

בעל מאמר הנ"ל מביא המכתבים של רנ"א מהעתקות של מכתביו שנמצאים כיום בארכיונו, וכן כותב שכנראה שתיכף ומיד שלח ריא"ס אב"ד קובנא מכתב חיזוק לרנ"א שבו ביקש ממנו מחילה על שיצא מכשול תח"י, וחוזר ממעמדו הקודם. בהערה שם כותב בעל מאמר הנ"ל "שמשום מה מכתב של ריא"ס לא נמצא". (אלא באו למסקנא זו מתוך תוכן מכתב מענה של רבי נתן ז"ל).

אחר זה מביא בעל המאמר שוב מכתבו של רב הכולל רנ"א לרבי יא"ס מיום כ' טבת

1 תודה להרה"ג ר' עקיבא אשר פארווא שליט"א מעיר לונדון שהעניני ע"ו.

תרל"ח - מכתב ידידות - שבו פורט שלא עליו תלונותיו אלא על הני רבנים אשר חותרים תחת כסאו.

והנה למרבית הפלא העתקה ממכתבו של הגאון רבי יצחק אב"ד קובנא כן נמצא בארכיונו של הג"ר נתן אדלר, וכן בארכיונו נמצא העתקות בגוף כת"י של רנ"א מכל מכתביו, והם קצת שונים ממה שהעתיק רי"ג בעל מאמר הנ"ל בקו' ישורון². מכתבו של רבי יצחק אלחנן גם משליך אור חדש בענין שלא הי' ידוע מקודם ויכולים למלאות ממנו מה שחסר בדיעות גופא דעובדא.

מגישים לחובשי ביהמ"ד מכתבו של הג"ר יצחק אלחנן ספקטור אב"ד קובנא להג"ר נ"א שבו חוזר ממה שפסק לרבני ערי השדה במדינת אנגלי' לאסור הציקורי תוצרי אנגלי'. אולם בתור הקדמה כדאי להביא בכלל דעת רנ"א בנדון והוא: אם ידוע שהמפעל מערב שומן, פשוט שאין שום היתר לקחת ממנו אפ"ל אם מערבבים משהו שומן, אולם אם לא ידוע שמערבבים שומן אין מקום להחמיר בצירוף ביטול בס' ובפרט כי הציבור אינם יכולים לעמוד בלתי קפה וציקורי'. תהא מה שלפנינו זכרון טוב בעד הגאונים הנזכרים.

חד"א טיפענברון

לונדון אנגלי'

*

רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל

אב"ד ק"ק קאוונא והגלילות

י"א טבת תרל"ח

אחדשה"ט יקרת מכתבו הגיעני ע"ד הנדפס בהלבנון נומער י"ז אודות הציקאריע ונדפס שם גם מכתבו, ולמען הסיר מעלי תלונות כת"ר ע"כ הנני ממהר להודיעו את קוטב הענין כי זה ערך יותר מן עשרים שנה שהיו משכני צל נאוההרדק שם המנהג שלא לאכול הציקאריע בהדפסת ספרי בארי ציון³ אמר לי ה"ה כבוד המנוח הרב הגאון פש"ת מ' יעקב צבי מעקלנבארג זצ"ל⁴ כי אין שום צד היתר על הציקאריע של מדינתם לפי שמערבין בש"ח⁵ וזה ידוע לו בבירור.

וכן זה ערך ארבעה עשר שנים מן עת בואי לפה מצאתי דפה המנהג שהנהיג הרבנים הגאונים שהיו פה לאסור את הציקאריע הנקרא בשם פרייסעשאן ציקאריע מטעם הזה ומן אז והלאה עד היום הוחזק המנהג הלז פה והסביבה דאין פוצה פה על זה כלל.

והנה החרודש מרחשון דנא הגיעני מכתב מן הרב ר' ישראל צבי מלידס בן הרב הג' הצדיק מה"ו שמואל נר"ו האב"ד דק"ק יאשוועק הסמוכה לפה דכתב להודיעני כי נודע לו אשר בעיר לידס מערבין שם חזיר בהציקאריע שאין ששים נגדו ובלתי זה אי אפשר להם לשרוף הציקאריע ועושים כן מחמת הרבה ענינים ואחד מהם כדי שיתן טעם טוב בציקאריע ועושים כן בכל מלכות ענגלאנד וכמו שנדפס בהלבנון בשמי ובקש ממני תשובתי.

ולפי שאצלי לא הי' זה דבר חדש השבתי לו כמו שנאמר במכתבי הנדפס ולא עלה על רעיוני כלל אשר זה הוא נגד כבוד תורתו הרמה. ואדרבה הייתי סבר כי מסתמא גם כת"ר אסר

2 הוסיפו על דבריו.

3 לא עלה לי לברר איזה ספר!

4 בעמח"ס הכתב והקבלה אב"ד קעניסגבורג.

5 בשר חזיר.

כבר הציקאריע במדינתו, וכפי שאמר לי הגאון המנוח מוהרי"צ מ"ב זצ"ל כי אצלי הי' זה לדבר פשוט, ודמיתי כי עצם האיסור כבר נתיישן כאשר כן ראיתי ונוכחתי גם במדינתנו ע"כ צויתי עליו להדפיס מכתבי למען פרסם הדבר הזה שיתחזק האיסור ומה גם יכול להיות בשאר מדינות והעיירות אינן יודעין מזה על כן צויתי וכן להציל רבים ממכשול.

וגם הי' נעלם ממני אשר הרב רי"צ נתקבל להרב בלידס בלתי רשות כת"ר דאמת הוא אשר זה זמן רב שהי' אצלי ונתתי לו כתב סמיכה על הוראות וכן מכיר אני את כבוד אביו שהוא גברא רבא ויקירא וצדיק מפורסם ורב גדול ועל כן סמכתיו כי מסתמא נתקבל להרב שמה בהרמנות כת"ר ומה אני יוכל לדעת במרחק רב ממני, וכן השבתי לו כפי הנאמר במכתב הנדפס.

מכתב כת"ר היקר לי שכותב כי נודע לו שאין עושים כן בכל המדינה כי הרוב אין מערבין ב"ח לפי שעל ידי זה יתקלקל הקאפפע ואף המיעוט המערבין אין נותנין אלא אונצא אחת שיש ששים נגדו ומשום חזותה לא חיישינן דחזותא לאו מלתא היא כמבואר בבבא קמא דף ק"א זה הוא קוטב דברי כת"ר.

הנה מיד שהגיע לי מכתבו הי' לי רוב ע"נ ודאבון נפש כי באמת מעולם הנני זהיר שלא לכנס בגדול אחר מה גם במדינת כת"ר ומעולם הנני אוהב נאמן למעכ"ת וכן כת"ר עלי וכמים הפנים וכו' ולכן תדאוב נפשי מזה ורק אקוה אשר ידיני לכף זכות והדברים היוצאים מן הלב ובאמת לפי דברי כת"ר שרוב אין מערבין, ואותן המערבין יש ששים כפי שנודע לו.

על כן בודאי לדינו אין לאסור משום דאם יש ששים אין לאסור משום חזותא דאף דהוי איבעיא דלא אפשרי בב"ק שם וכמו שכתב הרא"ש בב"ק שם והים ש"ש ובחושן משפט סוף סי' ס"ג והר"ן בתשובה סי' ע' מכל מקום הלא כתב הכרו"פ ביו"ד סי' ק"ב ס"ק ג' בשם הפ"ת דחזותא אינו רק באיסורי הנאה והוא כתב דחזותא אינו רק באיסורי משהו וכ"כ החו"ד שם והפרי"ח האריך שם בזה.

וע"כ הנכון עם כת"ר דאם יש ששים אף בנתערב דוודאי אין לאסור משום חזותא כיון דלא הוי מאיסורי הנאה ולא מאיסורי משהו ואף לשיטת הראב"ד שהביא הר"ן בע"ז כ"ט בסוגיא דגבינות בבישול נכרים לא הלכו בו חכמים אחר הנ"ט דאוסרים אותו לעולם כדי שלא יפרצו וכן הוא דעת הריב"ם והרשב"א שהביא המ"מ פ"ג הלכות מ"א הלכה י"ג והובא בט"ז ליו"ד סי' קט"ז ס"ק ט. מכל מקום לדינא נקטינן כהסוברים דגם בישול עכו"ם אזלינן בתר נ"ט כמבואר בכל זה סי' קי"ד ובשא"ד וגם אף לשיטת הראב"ד וסעיתו אין זה (אלא) מדרבנן.

ולכן כיון דהוי ספק שמא לא נתערב כלל סגי בזה אף ספק אחד כמו בציר דגים וכו' אך אף שנתערב בוודאי כן אין להחמיר לדינא אם יש ס'. וכן יש לדון ס"ס ס' שמא לא נתערב כלל וספק שני שמא יש ששים, והא דיו"ד סי' קי"ד דלא נקטו שם להספק שהיו ס' רק לס' שמא לא נתערב כלל משום דהתם מיירי בדרבנן וסגי בס' א'. אך אם הרוב מערבין אסרו שם אף דהוי רק מדרבנן, מ"מ לא דנו מצד ספק ששים משום דהתם עיקר חשש התערבות הוא שמערבין משום שיתן טעם ע"כ מסתמא אין ס' נגדו משא"כ בנ"ד דאפשר דמערבין בשביל טעמים אחרים ולזה אפשר דסגי אף די' ס' נגדו וע"כ אף בדאורייתא יש לנו ס"ס הזה.

ובתשו' הרמ"א סי' נ"ד בשמן דאית שרצו לאסור משום חשש תערובות ש"ח⁷ מה עלה להתיר דוודאי יש ס', ועוד טעם וכיוצא כזה בש"ך סי' קי"ד ס"ק כ"א בכרום כתב ג"כ דוודאי אית ב' ששים ולא נקטו שם לדון להקל משום ס"ס ויש להאריך בזה אך כיון שכתב כת"ר

6 רבי יעקב צבי מעקלנבארג.

7 שמן חזיר.

ונתבאר לו שרוב אין מערבין ואם מערבין יש ס' ע"כ לדינא אין לאסור, אך היכא שנהגו שלא לאכול מצד המנהג קשה לבטל את המנהג דעדיין יש חשש בזה ואין זה מנהג בטעות, דהא הגאון הנ"ל אמר בפיו בפירוש שיודע שאין שום היתר על פריישישע ציקאריע ואפשר דמדינת ועירות חלוקים וכן אפשר כי שם ובעיר מאנשעסטער מערבין.

ובקצרה לא עלה על לבי לעולם להיות חולק על כת"ר. כתבתי מעט למשכל ולמע' בדבריי.

ואסיים וכו'

יצחק אלחנן

* * *

כמענה על מכתבו של הגריא"ס ז"ל הואיל הגרנ"א להשיב ביום כ' טבת תרל"ח. מכתב זה נדפס בקובץ ישורון הנ"ל עמו' תתי"א, אמנם עם כו"כ שינויים, כנראה ה' לבעל מאמר הנ"ל העתקה ממכתבו של הגרנ"א ולא עצם כת"י, ומעתיקים אנו מגוף כתב ידו וליתר דיוק.

יום כ' טבת תרל"ח

להרב הגאון הגדול המפורסם מוה"ר יצחק אלחנן אב"ד דק"ק קאוונא.

גי"ה אשר אמרו רבנן בכפילא לנכון הגיעני,

והנה ח"ו תלונתי לא היתה נגד מעכ"ת אשר ידעתי צדקתו כי לש"ש מכווין ולא על המברך הייתי כועס רק על המלגלג. אבל אהבת גופו לא תמוש לנצח.

והנה שמעתי שגם מעכ"ת מסכים עמדי, לא שחזותא לאו מילתא בלבד גם תוס' בקידושין דף נ"ד זה מנין וכן התיו"ט פ' ג' מערלה דמוכח שגם הם סברו חזותא מילתא דוקא בדבר שאפי' באלף לא בטל. ... טוש"ע בא"ח סי' תקי"ג ...

כוונתי היתה בחזותא כהא שהוא לא בדרך הנאה ומקלקל בקאפה והוי' נטל"פ בוודאי לאו מילתא היא.

ומ"ש בדעת הגאונים הובא ט"ז ביו"ד סי' קט"ו דבישול עכו"ם לא אזלינן בתר נ"ט כבר כ' מעכ"ת דנקטינן כדעת הרמב"ם ואפי' לדעת הראב"ד דוקא ביודע והכא לא ידעו.

וכן לדעת המג"א הובא בא"ח סי' תק"ט ס"ק יא ... דלא שרי לבטל אם עושה כן בכל פעם דזה דווקא באיסור ידוע אבל הכא הוא ספק ועכ"פ יותר טוב להיות שוגגין ולא מזידין יותר לדעת הרא"ש בסימן צ"ט דאינו ... בזה אפילו למבטל עצמו אבל נכונים דברי מעכ"ת במקום שיש מנהג בוודאי דלא יבטלו ולא רציתי למחות בעירו לידס ותבוא עליהם ברכה אם עושים.

*

הרשע אינו רוצה בהמרירות

הד' שאלות שבמה נשתנה נסדרו על הד' בנים, כי המצה היא העדות והמצוות שצונו השי"ת (והיא שאלת הבן חכם), והמרור הוא שאלת הרשע שאינו רוצה במרירות, והתשובה היא להקהות את שיניו, כי אדרבא כל המרור שהוא זכר לשעבוד בעבורו הוא, כי מצדו לא היתה הגאולה כלל. (שפת אמת)

אור ישראל... מה שכתב... ביום שבת... ביום ראשון... ביום חמישי... ביום רביעי... ביום שלישי... ביום יום טוב... ביום שבת... ביום ראשון... ביום חמישי... ביום רביעי... ביום שלישי... ביום יום טוב... ביום שבת... ביום ראשון... ביום חמישי... ביום רביעי... ביום שלישי... ביום יום טוב...

כתב ידו של רבי מרדכי הענא זצ"ל דיין קהילת אה"ו